

Милица Г. ФИЛИПОВИЋ*

Јасна Д. ПОПОВИЋ**

Универзитет у Приштини,

Факултет за спорт и физичко васпитање у Приштини, Лепосавић

ДВОРСКИ БАЛОВИ У СРБИЈИ У XIX ВЕКУ – СПОЈ ЕВРОПСКЕ И НАЦИОНАЛНЕ КУЛТУРЕ

Айсџиракџи: Дворски балови, организовани у Србији у XIX веку на кнежевским и краљевским дворовима, и то по узору на европске балове, били су етикетирани за одређени слој друштва, који је тим друштвеним догађајима давао свечану ноту и одређени реноме. Доласком на бал, људи су се већ интегрисали у највише културне редове и усвајањем нових елемената понашања битно су се разликовали од осталих категорија становника. Сходно томе, балови су током 19. века постали веома важни друштвени догађаји, јер је учешће у њима доказивало припадништво високим круговима, а са друге стране надређеност над припадницима нижих слојева у сваком погледу. Међутим, иако је на баловима доминирао европски културни образац, у њему су се, у складу са општим приликама, појављивали и елементи традиционалне, националне културе.

Кључне речи: Дворски балови, култура, Европа, мода, хаљине, салони.

УВОД

Прожимање српских, отмених балова по узору на европске, националних игара и фолклора из наших крајева, уз богате хаљине, ношње и кринолине, као и присуство виђенијих људи остало је забележено у делима многих путописаца и хроничара тога доба.¹ Из тих приказа, али и из низа радова књижевних и историјских критичара, може се проучити на који начин су се организовали балови на дворовима и ко им је

* Асистент, milica.bojovic@pr.ac.rs

** Доцент, jasna.popovic@pr.ac.rs

1 Јаков Игњатовић у свом роману „Мемоари“ посебну пажњу посвећује описивању такозваних „нобл“ балова, који су у то време сматрани најпрестижнијим догађајима. У роману „Трпен спасен“ Јаков Игњатовић говори о спасавању угледа породице мајстора Максе, јер је био позван на официрски бал, док у приповеди „Варљиви Максим“ он говори о разлици између пургерских и nobl балова (Јовић 2018: 118). Могло би се рећи да су кроз дела Јакова Игњатовића приказана сећања на грађански, јавни друштвени живот и начине на које се српски народ окупљао и дружио (Марјановић 2019: 29). Његова дела, посебно роман „Мемоари“, сведоче о томе да су балови имали посебну важност у друштвеном животу српског народа: „Записи о баловима Јакова Игњатовића уз осврте из штампе 19. века, представљају и најсадржајнији извор података о овом виду друштвених и музичких окупљања међу Србима, у деценијама прве половине 19. века“ (Марјановић 2015: 89).

све могао присуствовати. Рад је приказ структуре првих српских балова уз анализу игара и плесних корака, а у циљу презентовања игара на дворским баловима у раду је коришћено неколико метода: теоријска анализа, дескриптивни и историјски метод.

Почетком XIX века Србија је започела борбу за осамостаљивање од вишевековне турске владавине и турског утицаја, када је почела пролазити и кроз значајан преображај: мењали су се не само друштвено уређење и систем власти, него и целокупан начин живота у Србији.² Те промене су биле најочигледније у Београду, у урбаној средини која је била носилац културног преображаја и водећи учесник у процесу европеизације (Чолак Антић 1994: 7). Од 19. века Србија почиње да се суочава са битним династичким, политичким, друштвено-економским и културним променама, које су у великој мери имале утицај на друштвену структуру: на једном крају се издвајају малобројни, али имућни чланови друштва (трговци, банкарари, индустријалци, апотекари, адвокати, професори), док се на другом крају издваја такозвана „градска сиротиња“.³

Међу београдским становништвом постојале су и велике културне разлике, тако да је током целог посматраног периода коегзистирало неколико културних модела, између којих је било видљиво и њихово преклапање. У основи културне структуре налазио се патријархални модел који је прожимао све друштвене слојеве, без обзира на ранг и образовање, тим пре што је већина била сеоског порекла. Међутим, док је у првој половини XIX века тај културни модел у потпуности одговарао друштвеном стању, у другој половини XIX века патријархални поглед на свет, систем вредности, стил живота, конзервативни дух, понашање и мишљење постали су сметња новим друштвеним аспирацијама, што је довело до потребе за његовом променом.

Узор према коме је тај процес требало да се спроведе представљале су западно-европска и средњо-европска култура, чије су елементе, већ од првих јачих додир са њима, током прве половине XIX века, проглашавали за модерне, „културне“ и пожељне, у односу на тада преовлађујућу турску и патријархалну српску културу.⁴ Наравно, процесом европеизације нису били подједнако захваћени сви слојеви. У њему су најдаље отишли они њени чланови који су већи део времена проводили

2 Уколико се државне и политичке промене оставе по страни, посебна пажња може се посветити моделу приватног и јавног живота, који у наведеном периоду почиње да доживљава огромне промене. Наиме, у идеалима грађанског сталежа препознају се тежње ка развоју и неговању различитих друштвених окупљања на баловима, игранкама и концертима (Макуљевић 2006: 36).

3 „Београд је, дакле добијао све комплекснију друштвену структуру у чији је састав улазио низ хетерогених друштвених група са јасно дефинисаним местима и односима, и које су се, осим по тада важећим критеријумима на основу старости, пола, сродничких веза или верске, националне и еснафске припадности, све више диференцирале према класи, имовинском стању, занимању и степену образовања“ (Прошић Дворнић 1984: 25).

4 Са економским и културним јачањем, јачало је и српско грађанско друштво, код којих су се у великој мери развијали друштвени и забавни живот, а оно што је посебно било приметно, то је било удаљавање од традиционалних и патријархалних облика. У кругу грађанства се све више препознају утицаји западне културе, а балови, беседе и различити облици забаве постају све чешћи облици дружења. Посебна пажња посвећивана је баловима, који су представљали прилику за игру, забаву и остваривање различитих друштвених веза. Сваки од тих балова заснивао се на одређеним правилима, а једно од њих је подразумевало да девојке долазе на бал тек са навршених осамнаест година. Још једно од правила подразумевало је да се на репертоару обавезно нађу неке од модерних игара попут валцера, кадрила, менуета и полке (Будаћ 2015: 23).

у европским градовима на школовању и стручном усавршавању (интелектуалци и трговци) и који су касније одржавали везу са њима и на тај начин постигли највећи степен урбанизације свести. Њих су, наравно, подржавали многи слојеви прихватајући најчешће само спољашње манифестације модерности (Прошић Дворнић 1984: 25-26).

Европска струјања су у почетку продирала у Србију посредно, из Војводине. Срби „пречани” су још током Првог српског устанка прелазили на ослобођену територију и увелико учествовали у стварању државе, а усвајање европских образаца понашања препознаје се тек тридесетих година XIX века. Друштвени живот се више није сводио само на верске светковине и окупљања сродника и комшија, што је карактеристично за патријархалну заједницу, него се издвајају друштвене групе засноване на сличним, најчешће интелектуалним интересовањима (Чолак Антић 1994: 57). У том оквиру стварале су се и институције које су имале задатак да задовоље новонастале потребе друштва (Чолак Антић 1994: 57).

За разлику од европских образаца понашања, дугогодишњи утицај турског народа је довео до тога да је учешће у јавном животу постало само привилегија мушкараца, док су главна места њиховог окупљања представљале кафане. Временом је развијен и култ комшилука, који је представљао степен најближег сродства, а једине праве забаве одвијале су се на дворовима и у кућама високих државних чиновника (Прошић Дворнић 1984: 26-27). Преклапање културних образаца током XIX века могло се препознати управо на баловима. Док је са једне стране доминирао европски културни образац, дотле су се са друге стране често могли препознати и елементи традиционалне, националне културе: „То се пре свега огледало у равноправном месту српског грађанског костима са европском балском тоалетом, као и у редоследу игара по коме су се наизменично играла српска (градска) кола и тадашње окретне игре (валцер, полка, мазурка, кадрил)” (Прошић Дворнић 1984: 30).⁵ Као јавни догађаји, балови су у XIX веку имали значајну улогу у друштвеном животу⁶. У прилог томе говоре и бројни натписи у ондашњој штампи, као и забелешке истакнутих личности из јавног и културног живота. Штампана је с великом пажњом пратила балска дешавања, а дешавало се да се о таквим стварима писало много више него о политици (Кокановић 2014: 137).⁷

5 Балови су у 19. веку у Србији представљали начин за изражавање националног идентитета, о чему сведочи и присуство устаљеног музичког репертоара. Неговање српског музичког наслеђа могло се препознати по обавезном увођењу народних песама и кола. Међутим, поред неговања традиционалног, на овим баловима је често долазило до мешања утицаја, па су се тако поред српских народних игара, услед страних утицаја, на баловима играле и немачке игре (такозвани „трајшприт“), француске игре („галоп“) или игре попут „кетуш“ кола, „јастучића“ или „шнелполке“ (Марјановић 2019: 92).

6 На прелазу из 18. у 19. век српска култура се све више развија (на пример: српски културни центар се из Беча помера у Пешту, а затим и у Нови Сад), а посебан значај развијању српске културе, осим позоришта, допринело је и одржавање балова, национално-културна обележја, на којима су се посебно истицале вредности народних песама, музике и ношње (Прелић 2008: 84).

7 У 19. веку балови у Србији представљају посебне свечаности и могућности за забаву грађанске класе, а у једној преписци између Јована и Гавриловића и Вука Стефановића Караџића наводи се да је српска култура богата по баловима и позоришту, али и да се српска култура толико променила да је њихови преци не би могли препознати (Макуљевић 2003: 182).

Када се говори о баловима, често се поставља и питање где су све то организовали и како се то плесало у XIX веку? Одговор на питање може се потражити у посебним зградама, које су биле намењене организовању плесних забава, односно у балским салама, где су недељом организовани балови са посебном врстом музике.⁸ Балска култура је била специфична, о чему сведочи и посебан начин одевања, посебно када се говори о аристократском слоју.⁹ Аристократија је имала задатак да се на баловима појављује у одевним комбинацијама, која је у то време била у тренду и веома је важно било ускладити одевну комбинацију са врстом бала, који се организује (Кокановић 2014: 56).¹⁰ Дамске хаљине су наручиване из Беча или Пеште и биле су показатељи богатства и обавештености у праћењу модних трендова. Господа су носила фрак, а војни часници парадну униформу (Кокановић 2014: 142). У роману Јакова Игњатовића се може сазнати и о различитим начинима одевања на баловима, па се тако на пургерске балове долазило без икакве етикете, док је на nobl баловима владала „строгост и велика етикеција“ (Игњатовић 1966: 95-96). На „nobl“ балове се долазило у гала хаљинама, доламама и златним и црвеним појасевима и то су биле праве елитне забаве, на које се могло ући искључиво са позивницом (Кокановић 2014: 61).

С обзиром на то да се Србија у XIX веку сусрела са недостатком континуитета у процесу изградње дворова и дворске културе, њихова организација је била усклађена са успостављањем државне аутономије и статусом владара. У прилог томе говори и чињеница да су главни организатори балова били родоначелници династија Карађорђевић и Обреновић, међу којима су се посебно издвојили Карађорђе Петровић и Милош Обреновић, „који су преко својих наследника обележили српски нови век“ (Цветковић 2011: 18). Они су се приликом организације балова угледали на османски образац дворске културе, али се тај образац током тридесетих година XIX века у великој мери мења и они се све више почињу угледати на европски културни модел, због чега је тај период у историји остао упамћен као „интензиван процес европеизације и деосманизације земље“ (Цветковић 2011: 18).

За разлику од дотадашњих националних свечаних манифестација, први дворски балови у Србији су били догађаји доступни одређеном, вишем слоју људи и били су у функцији показивања друштвених разлика и степена одређене доминације над осталим људима. Организатори и учесници су на тај начин одређивали оквир

8 Најпопуларнији су били такозвани „пургерски“ и „nobl“ балови. О „nobl“ баловима, који су сматрани најпрестижнијим баловима, писали су и бројни српски књижевници, а међу њима се нашао и Јаков Игњатовић, који у својим „Мемоарима“ наводи да је „nobl“ балове организовала „аристократија међу собом, у својим круговима, док није имао приступа који није имао плаветну крв...“, био он ма какав беамтер, адвокат или трговац“ (Игњатовић 1966: 97).

9 Разликујући неколико врста балова (пургерске, nobl и балове за средњу класу), Јаков Игњатовић посебно истиче да су „nobl“ балови организовани у различитим облицима, али за одабрано друштво (Марјановић 2015: 89).

10 Балови су у првој половини 19. века били организовани од стране аристократије и грађана, различитих удружења, етничких и сталешких група. За разлику од националних манифестација, на којима су присуствовале све категорије становника, балови су се организовали како би се указало на постојање друштвених разлика, због чега су и организовани према друштвеним класама, словима, занимањима и сл. (Прошић Дворнић 1984: 27).

друштвеног ранга догађаја и степена свечаности. Целокупан дворски церемонијал, израђен на основу западних узора, подразумевао је да су његови учесници потпуно овладали манипулацијом симбола и правилних образаца понашања, предвиђених у таквим приликама, што је уједно била демонстрација њихове енкултурације у европски културни модел, али и интеграције у највише културне редове (Прошић Дворнић 1984: 29). Организација балова на дворовима зависила је од навика владара и њихових супруга, као и од њихове личне културе, естетике и односа који су били успостављени са другим дворовима. Осим тога, организација балова у великој мери је зависила и од културе која је била стечена током боравка ван Србије, па су се тако на баловима могле препознати и бечка, париска, петроградска, цариградска култура (Цветковић 2011: 19).

На дворским баловима били су само строго изабрани гости из ондашње елите. Велики дворски балови одржавали су се по тачно утврђеној процедури, а окупљали су министре и њихове супруге, саветнике, високе официре, дворске госпође и стране дипломате. Везу са европским баловима најквалитетније су пратили краљ Милан и краљица Наталија Обреновић, који су игре доносили из Европе¹¹. Бал је почињао колом, да би се затим играли манует, полка, мазурка, кадрил, а онда на крају поново коло. Гардероба је стизала специјално из Венеције, Лила и Париза. Код жена се често могла видети љубичаста боја хаљина, док се код мушкараца најчешће носио фрак. Сва ова правила увела је краљица Наталија, која је заправо настојала да на свој двор донесе различите новине из света (Столић 1998: 3). Начину одевања приликом доласка на балове краљица је посвећивала много пажње због чега су правила о одевању постала један од важнијих момената у целокупном балском церемонијалу. На свакој позивници за бал је било наглашено у каквој врсти одеће је потребно доћи, а најсвечанија одећа је била предвиђена управо за дворске балове (Столић, 1998: 3). Балска тоалета за жене је најчешће подразумевала „тоалету де бал (деколте)“, док су за мушкарце био пожељни фрак, бела марама, униформа, ешарпа, перјаница, дугачке панталоне и бројне српске и стране декорације (Прошић Дворнић 1984: 29).¹²

Поводом Нове године у време краља Милана Обреновића у двору су се организовала честитања и балови. Дочек Нове године на двору је била уобичајена церемонија. Посебни балови приређивани су и поводом њеног рођендана, затим поводом краљевог рођендана, а на свим тим баловима присуствовали су дипломатски хор, министри, генерали, официри, професори и изабрано, угледно грађанство. Даме су се, осим у свечаним, европским хаљинама, могле видети и у традиционалном српском грађанском костиму са либадетом и тепелуком. Пријем гостију у свечану салу се одвијао по прецизно утврђеном протоколу. Млађи официри из краљеве гарде су били задужени да госпође и госпођице из гардеробе испрате у Велики

11 Краљица Наталија је била међу првим женама, које су започеле са развојем друштвеног живота високог београдског друштва. Захваљујући њеном труду, у друштвени живот грађанства је употпуњен сусретима на баловима, који су се организовали на двору (Марјановић 2015: 80).

12 Временом су на баловима створене различите могућности за привлачење пажње, па се тако развио и такозвани „језик лепезе“, који је употпуњавао балску тоалету (Кокановић Марковић 2014: 129).

салон, а господа су према свом рангу, била распоређена наспрам њих. Након химне, музичари који су били смештени на Галерији, засвирали би такозвано „Краљево коло“ (Цветковић 2021: 208). Забаве у владарској кући, са потенцирањем сјаја и луксуза, били су на појавном плану један од начина да се припадници највиших слојева младог грађанског друштва у Србији покажу Европи. Истовремено приказивање раскоши служило је и њима самима, као убеђење да су достигли одређени степен богатства, моћи и друштвеног положаја. Осим богатих тоалета и специфичног понашања које се подразумевало у таквим приликама, група окупљена око двора се издвајала у односу на масу својим положајем и образовањем. Она је имала сва обележја која су је чинила елитом српског друштва.

Балови су током 19. века, посматрани као један од посебних облика друштвене забаве, а у прилог томе говори и чињеница да је познавање помодних плесова представљало ствар друштвеног престижа. Након 18. века, друштвене прилике почињу да се мењају и са доласком 19. века, балови почињу све чешће да се организују и они постају доступни различитим друштвеним слојевима. У прилог томе говори и развијање различитих врста балова, као што су: кућни и приватни балови, оперски балови, сеоски балови, маскенбал, балови промоције, дворски балови, сталешки балови и др. (Кокановић 2014: 55).

ДВОРСКИ БАЛОВИ У ВРЕМЕ ВЛАДАВИНЕ ДИНАСТИЈА ОБРЕНОВИЋА И КАРАЂОРЂЕВИЋА

Претеча првих дворских балова је бал у Београду, који је одржан давне 1827. године. Њега је приредио гостионичар, пореклом Земунац. Податак о томе је нађен у његовој молби, којом се обратио властима да одреде патролције, који ће батинома одржавати ред око локала. Ред игара са тог бала није познат. Сигурно су још тада пречани, којих је било доста у Београду, поред наше четворке, Лепе Маце и кокоњешта, одиграли и коју полку и тиме посејали прве клице новом игрању. На дворским баловима у Крагујевцу, после 1830. године, већ се помињу и стране игре, немачке, шведске, мађарске и менуети (Ђорђевић 1924: 142).

Србија је дуго била под турском влашћу и попримила како њихову културу, обичаје, тако и начин на који се њен народ забављао. С обзиром на то, сигурно нису имали ни могућности да се забављају као њихови суседи, односно на начин на који су то чинили европљани. Кнез Милош Обреновић је у време када је први пут владао приредио славље уз игру (1834. године) и управо се оно може назвати претечом краљевског бала. Прослављено је одликовање Кнеза Милоша од стране тадашњег султана. (Јовановић 2020: 19). Главне званице на овом балу били су кнегиња Љубица, кнежевић Михаило, бројни чиновници и грађани (Цветковић 2021: 23).¹³ Ово је био први бал чије је одржавање било забележено, а касније су одржавани и други балови о којима ће бити речи у раду. По угледу на овај бал касније су

13 Уобичајено, бал је одржан у вечерњим сатима, а долазак кнежеве фамилије на бал учесници су по здравили јаким аплаузом. Чим су се гости сместили, певачки хор, састављен од чиновника, имао је задатак да отпева песму Димитрија Исајловића, спремно у управо за ову прилику (Цветковић 2021: 142).

приређивани и други дворски балови тог доба. Неколико година раније, 1829. године, на двору Обреновића, у дому Јеврема Обреновића почиње се са организовањем књижевних вечери, а онда и балова на које је била позвана највећа варошка господа тадашње Србије.¹⁴ Посебну улогу у организацији балова имали су Димитрије Тирол и његова супруга Христина, који су били истовремено и васпитачи Јевремове деце (Јовановић 2020: 19).

Балови се 1837. године, селе у Београд, када је енглески конзул Џорџ Хоџес,¹⁵ у свом дому одржао прави европски бал, а свему томе додатну тежину дало је присуство домаћих и страних званица. Бал је приређен у част кнеза Милоша Обреновића, који овакве догађаје није пропуштао. Само неколико дана касније, 6. фебруара 1838. године, енглески конзул је организовао бал у част свога авансмана за генералног конзула, на коме су поново присуствовале највише званице ондашњег времена које је Србија тада могла окупити (Ђорђевић, 1924: 137-138). На балу је „књажевска банда” свирала домаће и стране песме и игре. По тадашњим српским појмовима, врло чудне игре, имале су и врло чудне коментаре. Хоџесова госпођа је била изванредна играчица и радо је играла велики мазур са једним младим српским чиновником. Кнез Милош му се за то „свакојако подсмевао и дирао га онако по његовом обичају” (Ђорђевић, 1924: 138-139).

Први јавни бал у Београду приређен је 1840. године, у великој пивари у Савамали, поводом рођендана кнеза Михаила. Због великог успеха и одјека који је у тадашњој јавности имао бал у Савамали, организовани су многи други јавни балови, али су они и даље, у готово свим димензијама, од избора и квалитета музичких нумера, преко вечерњих тоалета, до вештине учесника у игрању били далеко од европских балова тог доба (Вучетић Младеновић 1997: 218).

Боравећи у Бечу кнез Милош је живео боемски живот, што је допринело да новинари доста пишу о томе. Није одустајао од својих политичких идеја и сваку прилику је користио да са значајнијим Србима онога доба размењује мишљења о будућности Србије. Беч је у то време био засигурно престоница европске културе, па тако и балова, а негде око 50.000 Словена, колико их је тада тамо живело, су од 1843. године, почели са организовањем заједничких балова. Кнез Милош оставља дубок и значајан траг у нашој култури и кроз то што је осећајући потребе свога рода први организовао Светосавски бал у кафани 28. јануара 1846. године, који је био отворен и уприличен за све Србе који су тада живели на територији престолног града Аустрије, а овом балу је изведен и Српски кадрил, пошто је током боравка у Бечу кнез Милош предао збирку српских народних мелодија композитору

14 Интересантно је да Бранислав Нушић, који је снажно карикирао тадашњи грађански свет и његове навике, ни у једном свом релевантном комедиографском делу, изузев делимично у комаду „Мистер Долар” није узимао балове за мете својих жаока (Вучетић Младеновић 1997: 218).

15 У историји српске културе принцеза Јелена Карађорђевић је, такође, остала упамћена по одржавању балских свечаности, који су започињали колом Србијанка, а потом се на њима играо и валцер, полка и многе друге стране игре. На баловима принцезе Карађорђевић даме су се могле видети у уским балским хаљинама, проширеним у доњем делу, дугим до врхова цицела, у потпуности без шминке и скупуљеном косом. Посебну пажњу изазивали су модни детаљи, који је понекад било и превише (украли су се могли видети и на одећи, и на обући, и на ташнама, и на шеширима и сл.) (Јовановић Стојимировић 2008: 37).

Јохан Штраусу Млађем, који је компоновао „Српски кадрил” у шест ставова, а посветио га Милошевом сину, кнезу Михаилу Обреновићу. Године 1847. године, на Светосавском балу у Бечу присуствовало је око три хиљаде званица, а међу њима су били и Милош Обреновић, Петар Петровић Његош и Вук Стефановић Караџић, чија се ћерка Мина посебно истакла, појавивши се у раскошној српској ношњи, са либадом обрубљеном срмом, сукњом са обавезним појасом и чипком везеном кошуљом. Треба међутим поменути да о европском игрању по паровима мало има помена и писања у доба кнеза Милоша.

Услед таквих политичких прилика у Србији које су довеле кнеза Милоша догле да је морао да абдицира, затим не дугих владавина његова два сина Милана и Михаила, на власт у Србији долази Карађорђевићев син кнез Александар Карађорђевић 1842. године. У литератури се проналазе и подаци, који показују да се за владавину Александра Карађорђевића везује организовање првих посела, посебно захваљујући кнегињи Персиди, која је желела да двор „приближи јавном простору и српском високом друштву, јер је била незадовољна статусом двора као институције, али и статусом своје породице – које им је наменио уставобранитељски режим“ (Јовановић 2020: 19). Иако се за њену породицу везује организација првих посела, кнегиња Персида никада није заборавила да се почети организације балова ипак везују за Јеврема Обреновића и у знак захвалности међу прве госте на свом балу уврстила људе који су већ били гости и на Јевремовом двору: Лазара Зубана, Симу Милутиновић Сарајлију, Јована Стејића, Цветка Рајовића, Радована Дамјановића и др. Након што су Карађорђевићи отишли у изгнанство, на двор се враћа породица Јеврема Обреновића и наставља са традицијом организовања посела. Јевремова кћерка Анка наставља са чувањем традиције и она балове преноси на владарски двор, где се налазио њен рођак кнез Михаило, који је био сагласан да се западњачки обичаји и балови уз клавирску музику организују и даље негују. Двор Јеврема Обреновића је „због своје лепоте, али и због политичког и културног утицаја у земљи назван дворовима господара Јеврема“ (Јовановић 2020: 20).

Велике заслуге за то што је српски двор почео да личи на европске дворове припадају кнегињи Персиди, а у прилог томе говоре и редовни балови и уметничка посела у организацији кнегиње лично. На поселима су се окупљале жене, јер нису имале могућност да присуствују баловима одржаваним у кафанама у којима су се окупљали једино мушкарци. Женска посела била су образовног карактера и на њима се углавном читала поезија, музицирало уз клавир, размењивани су савети о вођењу домаћинства, васпитању деце, али се врло често и водила дискусија о актуелним темама. Персида Карађорђевић је отварањем салона, односно уметничког посела, крајем 1850. године, укључила двор у област удаљену од политике - слободан простор већ изграђеног грађанског друштвеног живота.¹⁶

16 У историји српске културе принцеза Јелена Карађорђевић је, такође, остала упамћена по одржавању балских свечаности, који су започињали колом Србијанка, а потом се на њима играо и валцер, полка и многе друге стране игре. На баловима принцезе Карађорђевић даме су се могле видети у уским балским хаљинама, проширеним у доњем делу, дугим до врхова цицела, у потпуности без шминке и скупљеном косом. Посебну пажњу изазивали су модни детаљи, који је

Салон кнегиње Персиде, и његово организовање два пута у току једне седмице, захваљујући Матији Бану, био је образовна институција високог друштва, а кнегињи је омогућио „стварање сопственог дворског култа и сфере утицаја у држави” (Кокановић 2020: 156). Нису постојала само женска посела, него и тзв. „шарена посела“ којима су присуствовали и мушкарци. Свечаности су се на двору кнеза Александра Карађорђевића одржавале на дан крсне славе српског кнеза, а једном до два пута годишње одржавани су и балови у част београдског паше, министара и страних генералних конзула. Београдска општина 1844. године, организовала је бал на коме су се, поред музике класичне „банде”, чуле и гајде и зурле као национални печат примерен прилици, а све то у част повратка Томе Вучића Перишића у отаџбину (Кокановић 2014: 156).

Када је енглески путописац Пејтон 1844. године, по други пут посетио Београд, пружена му је прилика да види српски бал са свечаним тоалетама. Један од балова, који је био одржан у време његовог повратка одржан је у част Томе Вучића и Аврама Петронијевића у Србију: „по појави главних јунака свечаности, банда је засвирала оро, а све до јутра банда, гајде и зурле свирале су непрестанце“ (Макуљевић 2003: 182). Главно одељење у новом конаку које је саградио Кнез Михаило било је одређено управо за овај свечани бал. У осам сати оно је већ било пуно београдске публике и све је било распоређено реду и по положају. Саветници старе школе били су са својим биџиштима и шалварима, а саветници нове школе у панталонама и тврдим краватама.¹⁷ Пејтон је био занесен лепотом српских жена „кадифастим лицем, налик на лутке које изазивају дивљење” и њихов је „симпатични изглед појачавао њихову магнетску моћ све до краја бала”. Завршио је опис бала како је отпочело српско народно коло, једна врста котљона у наизменичним брзим и лаганим покретима (Ђорђевић 1924: 125-126).

Грађанске породице су посебну пажњу придавале припремама за бал и то су за њих били догађаји од изузетног значаја, а посебно се мисли на оне породице које су имале женску децу спремну за удају. Одлазак на бал је био посебна прилика да породица прикаже девојку спремну за удају у њеном пуном сјају. Званице су за бал добијале посебне позивнице и то чак десет дана пред одржавање само бала и одмах се почињало са пажљивим припремама тоалете, а избор хаљине је зависио од природе бала. Брачни статус се истицао нарочитим обележјима: удате жене су

понекад било и превише (украли су се могли видети и на одећи, и на обући, и на ташнама, и на шеширима и сл.) (Јовановић Стојимировић 2008: 37).

17 Пејтон је тада изјавио: „Што је Србија постала најмаља кћи Европе, то је сасвим на свом месту, али морам рећи да у погледу појединих делова одећа новачење није одвело ка напретку. Ја мислим да српске жене никад неће напустити свој грациозни народни костим за љубав варљиве моде и уских мидера европских престоница. Никаква капа од оних што сам их виђах на истоку не попуњује лепоту као капа српских госпођа. Са малог грчког феса виси златна кита која одудара од прне глатке косе која се мирно и равно спушта низ слепоочницу. Чак и сад, кад ово пишем, јављају ми се успомене на грациозни покрет главе и шуптање жуте сатинске хаљине кнегињине сестре за коју су сви признавали да је најлепша дама у дворани и која би својом хаљином од тамно црвене, златом везене кадифе, опточене самуром, била у свом правом народном костиму краљица сваког чаробног бала старе Европе” (Ђорђевић 1924: 125).

носиле хаљину са шлепом, старије су биле у српској ношњи, док су девојке у дворани улазиле са лепезама, свиленим марамицама књижицама са редоследом плесова, као и уписаном господом.^{18 19}

Након династичке промене на престолу Србије и повратка Обреновића 1858. године, традицију балова наставио је кнез Михаило Обреновић са својом супругом Јулијом, који су приредили Први Светосавски бал у Србији, одржан 1860. године. Организацију бала је помогла и Општина, а главни покровитељи били су кнез и књегиња. Бал би увек почињао обавезним колом „Србијанка“, а онда би уследиле 33 игре. Пошто се сматрало непристојним да се на балу остаје након одласка кнежевог пара, онда се бал обично завршавао након повлачења кнеза и књегиње. На баловима који су организовали кнез Михаило и његова супруга Јулија често се могло видети и по више од три стотине званица, а посебну улогу у свему томе имао је и уметник Анастас Јовановић, који је био изузетан у „артефицирању дворског живота и визуелног идентитета династије у двору“ (Цветковић 2021: 32).²⁰

Запажен је био и бал одржан у Бечу 1861. године, на којем су се поред најугледнијих бечких Словена, страних дипломата, српских министара и њихових супруга, високих официра, дворских дама, појавили и аустријски државни министар Шмерлинг, руски мађарски и пољски племићи, писци Иван Мажуранић и Петар Прерадовић, генерал Стратимировић. Свирао је Штраусов оркестар, а плесали су се кадрил, валцер, српско коло, коло хрватско, коло славонско, полка, мазурка, да би, како је написао један од учесника, око поноћи „сва славенска младеж“ заиграла уз песму „Радо иде Србин у војнике“, и то најчешће у верзији познатог композитора Јохана Штрауса (Кокановић Марковић 2014: 77).

Први добротворни балови су временом установљени, а први је иницирао кнез Михаило Обреновић 1865. године, за изградњу Општинске болнице у Београду. Књегиња Јулија није изостајала и начинила је одбор од виђенијих госпођа који је прикупио прилог за лутрију, а лозови су се продавали у кафанама. Први учитељ играња, Филип Гастхајм, појавио се у Београду 1864. године. Он је учио младе „новим народским и најновијим француским играма“, а у то време је основао и „Друштво младих госпођица и господичића“ које је у разне добротворне сврхе приређивало балове.

После српско-турских ратова 1876-1877. године, целу Србију је обузео хук балова и разних забава са неизоставном игранком: „балови су се проширили по целој Србији, и то на све слојеве, а не само на кругове око двора, где су даме преко

18 Ево како припреме за бал посматра Јаков Игњатовић: Газда много се не преправља за бал, мајсторица мало више, а кћи или кћери наравно највише (...) Ту је после врхунац пургерске кокетерије, ту је могао после калфа пољубити кћер свога мајстора и друге, мајстор мајсторице, мајсторице опет мајсторе (...) Тако после у бели дан с песмом сваки својој кући (Игњатовић 2004: 97–98).

19 Често су балску тоалету употпуњавале и рукавице, које су онемогућавале додиривање за време плеса, које се, наравно, у тадашње време, сматрало непримереним (Кокановић Марковић 2014: 129).

20 Балови које је организовао кнез Михаило сматрали су највећим друштвеним догађајима, а на њима се често играло оро, а потом и кадрил (Вулетић 2013: 119).

својих хаљина и накита показивале не само своје богатство већ и укус и потпуну обавештеност у праћењу модних трендова“ (Вулетић-Мијаиловић 2013: 120). По читавој земљи су отворани „танцшули“, а учитељи играња су били свесни да српске подлоге за игру пружају ограничене могућности, па су почели да стилизују српска народна кола. Музичари су чак почели да компоњују и нова кола посвећена појединим личностима, корпорацијама, професијама и др. (Вучетић Младеновић 1997: 218).

Након злочиначког атентата на кнеза Михаила, 1868. године, дошло је до промене на престолу и на власт је дошао његов нећак Милан Обреновић који временом постаје први српски краљ након Косовске битке. Књегиња и касније краљица Наталија је била руског порекла и имала је жељу да у Београд донесе дух европских монденских престоница. Краљица

Краљица Наталија је посвећивала пажњу модним трендовима, београдске госпође су у њој проналазиле узор, балови и приједи су били чести на српском двору, а увела је и моделе протоколарног понашања. Поред свих нових и модерних ствари које је унела и увела на београдским дворовима, она се често сусретала са критикама и негативним коментарима, међу којима се нашло и мишљење да је „искварила Србију уводећи окретне игре и да је тиме од Двора у Београду учинила Версај“ (Цветковић 2021: 57).

Краљевски пар Милан и Наталија су, организујући балове, желели да покрену до тада потиснут друштвени живот свог народа, али су затвореност и строга одвојеност јавног од приватног представљали велику препреку. Управо је то један од главних разлога због којих су дворски балови били доступни уском кругу људи: министрима и њиховим супругама, саветницима, официрима, дворским госпођицама и госпођама, угледним привредницима и страним дипломатама (Столић 1998: 2). Краљица Наталија је за Божић и Ускрс на двору приређивала посебне свечаности које су биле намењене деци. За Божић је у двору китила јелку, испод које би за сву децу дворјана и дворских службеника, остављала поклоне, у виду играчака, али и мање комаде накита. За Ускрс би за децу била припремана јаја од картона или свиле у којима су се налазиле бомбоне и порцеланске луткице (Цветковић 2021: 58).

Проглашење Краљевине 1882. године, и изградња велелепног и достојног краљевине двора био је кључан моменат за профилисање улоге балова на српском двору који је имао балску дворану са 322 сијалице и тако направљену да је потпуно била у духу једне модерне европске краљевине. Балови код Обреновића су добили сјај европских балова и одвијали су се према строго утврђеном церемонијалу. Највише се плесало уз валцер, кадрил, полонезу, а српско коло се стилизовало и прилагођавало новим приликама. Бал је почињао колом званим Србијанка, затим је следио валцер, смена кола и страних игара. Бал се обавезно заршавао српским колом. Популарност српског кола огледала се и у све чешћем настајању нових кола пригодног назива, а неки од њих су најчешће играли: Девојачко коло, Инжињерско коло, Краљево коло и коло краљице Наталије.

Одржавање балова представљало је посебну прилику за кројаче, јер у то време ретко ко је имао прикладну одећу за одлазак на дворски бал: „требало је за јуче

сашити грдну количину фракова за нову дворску елиту, која, нервозна, није правила питање око цене – уосталом, докопали су се добрих министарских и чиновничких плата – него само око рока“ (Столић 1998: 1).²¹

Балови, нарочито они у другој половини XIX века су били друштвени догађаји који нису претерано често одржавани, па су се домаћини својски трудили да не буде грешке, да свака машиница на столњаку и столици буде исправна и виљушкица постављена на право место. Балови су били престижни и утицајни, баш као и њихове званице. Девојке су водиле рачуна како о свом физичком изгледу, облачењу, фризури, тако и о понашању. Међутим, најбитнија ствар је била образовање. Девојке су морале бити доста образоване, морале су знати много ствари из опште културе, а балови су били права прилика да то и покажу. Дворски балови су, такође, представљали и посебну прилику да се богатство мужа процени управо по отмености и раскоши женине тоалете (Столић 1998: 1). У време када је грађанско друштво тадашње Србије било неразвијено краљица Наталија се трудила да по угледу на Европу посебно заинтересује младе за модна дешавања и трендове. (Столић 1998: 3). У том смислу је имала моћ да постави основе неког модела понашања, а и самог живљења на двору, тиме што је доносила из света обрасце понашања и генерално форме којом су се водили приликом организовања разних свечаности. Да би све то било лепо организовано и онда када краљица није присутна у Београду, задужена је била домаћица у конаку, Катарина Божићевић рођака самог краља Милана. Поред организације балова и других свечаности, организовали су се и сусрети са супругама дипломата, затим посела у двору звана соареа, покровитељство над „Женским друштвом“ и другим установама чему се Београд приближио европском моделу. (Столић 1998: 3).

Повратком краљице Наталије из Француске почетком 1896. године, на великом броју балова које је организовала строго је поштован редослед игара и обрасци понашања који су се односили на то да даме не буду дуго без кавалера, већ да резервни партнери у том случају ускачу у помоћ. Строго се поштовало време почетка бала од 10 сати. Починао је најчешће са колом краља Милана и колом краљице Наталије, затим су следиле полка мазурка, валцер, а онда „Србијанка“, катиљон итд. Према једној од сачуваних девојачких књижица са дворског бала одржаног 1887. године, на програму је било 11 игара, са паузом после осме (Столић 1998: 3-4). Дата је европска форма баловима коју је краљица Наталија донела из Европе али је истовремено сачуван национални дух.

Од свих забава тадашње Србије, балови су свакако најсвечанија форма друштвених догађаја на коме су строго поштована унапред утврђена правила церемоније. На жалост, те свечаности у у делу наше историје, након развода краља Милана и краљице Наталије биле прекинуте све до краја деведесетих година XIX века. (Столић 1998: 3)

21 Кројачка делатност је за време одржавања балова била усмерена једино на задовољавање потреба купаца, а највише посла је било у зимском периоду, јер је тада и организован највећи број балова: „Помодно-галантеријске, мануфактурне и друге трговине које су се бавиле продајом модних артикала, посебно су сортирале робу за такве прилике (свилене и друге луксузне тканине, увозне балске тоалете, лезе од појевог перја са дршкама од слонове кости [...])“ (Прошић Дворнић 1984: 28).

Након венчања Краљице Драге и Краља Александра Обреновића уприличен је свечани ручак на Двору и организован прелепи бал, а коло које је тада одиграно по жељи Краља Александра названо је „Коло Краљице Драге“. Овим колом су се најчешће завршавали балови које је организовао у овај краљевски пар.

ПЛЕСНИ РЕПЕРТОАР НА ДВОРСКИМ БАЛОВИМА У XIX ВЕКУ

На „нобл“ баловима после валцера и полке, играле су се и многе друге игре (галопи, калуц, калуц полке), али баш као и у царском Бечу, круна игранке био је котиљон, који је био познат и као „котиљон, котиљон или квадрил“, зато што има фигуре и почетворке. Коло се ретко играло, јер је то било сељански, а кад се играло, мало се ко одликовао, јер сваки није знао коло играти“. После поноћи на репертоару су били различити плесови, а „крајцминет није смео фалити“. Шнел-полка и кадрил уведени су касније. Кадрил је веома брзо постао популаран и учили су га и стари и млади. Очито је да су на „нобл“ баловима биле игране првенствено, да не кажемо искључиво, помодне салонске игре, а да се на српске народне игре гледало са подозрењем. То можда и објашњава чињеницу да је ретко ко умео да лепо игра коло (Кокановић 2014: 142).

Популарност српских народних игара на самим баловима наишло је на велику и искрену подршку. Томе сведочи одржавање првог „торжественог бала“ који је 31. августа 1844. године, одржан у Новом Саду, а на коме су игране игре попут: сремског, банатског, подунавског, бачког и србијанског кола Лепи Маца. Након овог бала, Нови Сад се могао похвалити одржавању још четири бала на коме су се такође играла српска кола. (Кокановић Марковић 2014: 144). Међутим, четрдесетих година XIX века академска омладина је повела оштру акцију против страних игара, пропагирајући српске народне игре. Организују се српски балови, на којима се истичу национална обележја. Позивнице се штампају на српском језику, често су певане и патриотске песме - буднице. Омиљене су биле „Ја сам млада Српкиња“ и „Ја сам Србљин, србскиј род“. Од овог периода српски балови су редовно почињали и завршавали колом које је често било праћено гајдама (Кокановић Марковић 2014: 142).

Валцер је најомиљенији и најраспрострањенији плес XIX века, а потиче из Аустрије и јужне области Немачке. Лепота и племенитост мелодије, непрекидно кружење парова плесача без компликованих фигура, унело је свежину у аристократске плесне салоне. Постао је популаран и о њему су се писали чланци, а песници су га опевали. Међутим, валцер је истовремено био прогнан од стране цркве и представника власти: пошто је контакт плесача био ближи, а руке сједињене, валцер је био неморалан. Могло се плесати по свадбама, ако су присуствовали преставници власти, који су имали право да прекину плес, ако се по њиховом наруше правила. Једино нису могли „да укроте“ народ по селима. Касније је све више виђен у граду на плесним вечерима и баловима, да би потом валцер заузео најистакнутије и најпочасније место. Мала разлика је у томе што се у граду плесало одмереније и мекше (Боли-Поповић 2011: 139-140). Валцер се јавио у разним облицима као: енглески, бечки, валцер-мазурка, валцер-бостон и сл. Балови се нису могли замислити без бечког валцера у салонима високих сталежа.

Полка иначе потиче из Чешке, помиње се први пут у Прагу 1835. године, као салонски плес, а забележен је у Бечу 1839. године. Представљена је у Паризу четрдесетих година и раширила се и по централној Европи. Постигла је такву популарност у XIX веку да је једно време потиснула и славу валцера. О њој се писало и штампало свугде, па је врло брзо освојила салоне и наставила да живи. Иако аристократија није могла да одоли њеној појави, ипак у Русији није могла да уђе у високо друштво (плесали су је само чиновници, трговци, ситна буржоазија). Успех новог плеса објашњава се тиме што је као и валцер имала жив ритам, што се састојала од једноставних кружења парова у неограниченом броју, у зависности од жеље и величине просторије. Лепота јој је у њеној ватрености, кочоперности, у брзим и лаким поступцима. У почетку се плесало у различитим фигурама, било их је десет, које су плесачи могли и да мењају по својој жељи. Каваљер је могао да плеше у пару са дамом, држећи је час једном, час двома рукама, могао се од даме удаљавати или јој се приближавати. Понекад су кавалер и дама стављали један другом руке на бокове и друго. Полка је плес у 2/4 такту (Боли-Поповић 2011: 140-141), а играле су се и полка мазурка, француска полка, брза полка, полка трамблан, галон полка, полка валцер и полка каприс, као њене подврсте (Кокановић Марковић 1975: 132).

Кадрил је друштвена игра XIX века који је одржавао промене настале у друштву после Француске револуције. „Уз уплаћену улазну цену сваки је на јавном балу могао играти са сваком, по личном избору и симпатији, у окретној игри, у којој бар једаншут и даме бирају играче” (Машић 1986: 102). Кадрил је и одраз тенденције да се игра користи као забава, а не демонстрирање високе играчке технике, што не значи да се игра-кораци, кореографија и друго, нису изучавали, него да је време за које се игра могла савладати било краће.

Српски народ се вековима борио да очува своје народне игре и оне су полако али сигурно у други план потпуно ставиле интернационалне игре. То се огледало како на плесном подијуму тако и у салонима, репертоару који се изводио.²² Срби су радо играли српске народне игре на баловима, што се може рећи и за другу половину XIX века када су са заносом слушали српске игре које су стилизовали, а и са одушевљењем изводили како аматери, тако и узорни пијанисти. О томе колико су биле популарне народне игре могу сведочити и сами клавирски албуми. (Кокановић Марковић 2014: 134).

ЗАКЉУЧАК

Захваљујући учесталим контактима са европским земљама, у Србији се још тридесетих година XIX века раскидало са оријенталном прошлошћу и окретало ка западним суседима. Сам поглед на тадашњи репертоар говори о настојању да се прате европски трендови, али уз очување традиционалних игара и јаког националног елемента, што указује на чињеницу да националне игре у Србији пуне богатих и изворних нота и покрета нису ни по чему заостајале за европским. Захваљујући постојању

22 Види Издања салонских композиција Српске књижаре Браће М. Поповића у Новом Саду Према библиографији В. Р. Ђорђевића Оглед српске музичке библиографије до 1914. године.

свести о „однорађивању” и губљењу својих националних одлика, националне игре и балови на дворовима за време династије Обреновић и Карађорђевић оставили су битан печат о тадашњем бурном развоју грађанске друштвене европеизације. Одржавање отмених балова по узору на европске, националних игара и фолклора из српских крајева, уз богате хаљине, ношње и кринолине и уз присуство виђенијих људи, остало је забележено у хроникама писаца тог времена, што представља један од одличних историјских извора за даље проучавање. Имајући у виду да сви облици забаве и разоноде увек представљају одраз постојећих друштвено-културних односа и да имају у себи „одређени смисао и друштвену релевантност” (Прошић, Дворнић 1984: 23), и овај период би могао да на основу организације тадашњих балова, њихове структуре, актера, друштвене хијерархије, пружи јасну слику комплексне стварности тога доба.

ЛИТЕРАТУРА

- Боли, Поповић 2010: Е. Боли, Ј. Поповић. *Плесови*. Лепосавић: Факултет за спорт и физичко васпитање, Универзитет у Приштини.
- Будаћ 2015: Љубица Будаћ. *У ојледалу времена – српско грађанско друштво на размеђи векова кроз збирку др Јована Милекића*. Нови Сад: Архив Војводине.
- Вулетић 2013: Александра Вулетић. *Између њосела и балова*. Београд: Завод за уџбенике.
- Вулетић, Мијанловић 2013: Александра Вулетић, Јасна Мијанловић. *Између њосела и балова. Живот у Србији 19. века*. Београд: Завод за уџбенике.
- Вучетић Младеновић 1997: Радина Вучетић Младеновић. „Балови Удружења пријатеља Цвијета Зузорић“.
- Годишњак за друштвену историју*, бр. IV/2-3, стр. 218-225.
- Ђорђевић 1924: Тихомир Ђорђевић. *Из Србије кнеза Милоша*. Београд: Издавачка књижара Геце Кона.
- Ђорђевић 1969: Владимир Ђорђевић. *Ојлед српске музичке библиографије до 1914. године*, за штампу припр. Ксенија Б. Лазић, Народна библиотека СР Србије – Нолит, Београд.
- Игњатовић 1966: Јаков Игњатовић. *Мемоари*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Игњатовић 2004: Јаков Игњатовић. *Вечити младожења*. Београд: Нолит.
- Јовановић 2020: Небојша Јовановић. *Двор њосјодина Јеврема Обреновића 1816-1842*. Београд: Лагуна.
- Јовановић Стојимировић 2008: Милан Јовановић Стојимировић. *Силуете сјајрао Београда*. Београд: Просвета.
- Јовић 2018: Јасмина Јовић. *Уметничка слика града у њрози српског реализма*. Ниш: Филозофски факултет, Универзитет у Нишу.
- Кокановић 1975: Маријана Кокановић. *Друштвена улога салонске музике у животи и сисјему вредности српског грађанства у XIX веку, Мешовића њосела*. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Кокановић 2014: Маријана Кокановић. „Играчки реперторар на српским баловима у Хабзбуршкој монарји – друштво и политика на плесном подијуму у XIX веку“. Зборник Матице српске за сценске уметности и музику. Ур. Др Зоран Т. Јовановић. Нови Сад: Матица српска, стр. 55-67.
- Кокановић Марковић 2014: Маријана Кокановић Марковић. *Друштвена улога салонске музике у животи и сисјему вредности српског грађанства у XIX веку. Плесни репертоар: од балског њаркеја до инјимности салона*. Београд: Музиколошки институт Српске академије наука и уметности.
- Макуљевић 2003: Ненад Макуљевић. „Ефермни спектакл у мултикултуралном Београду: Повратак Вучића и Петронијевића у Србију“. *Београд у делима европских њуђиописаца*. Ур. Ђорђе Костић. Београд: Српска академија наука и уметности, стр. 169-186.

- Машић 1986: Љиљана Машић. *Основи сценске ијре*. Загреб: Просвета.
- Прелић 2008: Младена Прелић. „(Н)и овде (н)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века“. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Прошић Дворнић 1984: Мирјана Прошић Дворнић, „Вечерње забаве (балови) у Београду крајем XIX и почетком XX века“. *Етнoлошке свеске*, бр. V, стр. 23-32.
- Столић 1998: Ана Столић, „Журка на двору недељом од пет до осам“. *Српско наслеђе – историјске свеске*, бр. 9., стр. 1-3.
- Цветковић 2021: Снежана Цветковић. *Умeйноси и дворска култура у Србији 1872-1903*. Докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.
- Чолак Антић 1994: Тијана Чолак Антић. „Књижевно-уметнички салони у Београду 1830-1940“. *Годишњак за друштвeну историју*, св. 1, стр. 57-66.

Milica G. FILIPOVIĆ

Jasna D. POPOVIĆ

SERBIAN COURT BALLS IN THE 19TH CENTURY AND AMALGAM OF THE TRADITIONAL AND EUROPEAN CULTURE

SUMMARY

Court balls, organized in Serbia in the 19th century at princely and royal courts, modeled on European ones, were labeled for a certain class of society, which gave these social events a festive note and a certain reputation. By coming to the ball, people had already integrated into the highest cultural ranks and by adopting new elements of behavior they significantly differed from other categories of residents. Therefore, balls of the highest rank were important social events because participation in them proved membership in that circle and superiority over others in every respect. However, although the European cultural pattern dominated the balls, elements of traditional, national culture also appeared in it, in accordance with the general circumstances.

Key words: Court balls, culture, Europe, princes, dresses, salons.